

آسیب شناسی سیاستگذاری در حوزه «بازگشت ارز صادراتی» از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۰ و ارائه راهکار

سیدمحمدرضا موسوی^۱

احسان قمری^۲

چکیده

مدیریت منابع و مصارف ارزی یکی از مهمترین وظایف سیاستگذاران اقتصادی کشور از جمله بانک مرکزی و وزارت صنعت، معدن و تجارت است. در هنگام وقوع بحران های ارزی، سیاستگذاران اقتصادی کشور اقدام به اتخاذ تصمیماتی به منظور جلوگیری از نوسانات ارزی و مدیریت منابع و مصارف ارزی می نمایند. یکی از این سیاست ها، الزام صادرکنندگان به بازگشت ارزهای صادراتی است.

بحران ارزی ۱۳۹۶ که منجر به ایجاد نوسانات در بازار ارز و افزایش نرخ ارز شد، منجر به اتخاذ سیاست هایی از جمله الزام صادرکنندگان به پیمان سپاری ارزی و بازگشت ارز حاصل از صادرات در فروردین ماه ۱۳۹۷ بود. از آن تاریخ تا به امروز، مصوبات گوناگونی در این باره از سوی مراجع قانونی مختلف صادر و ابلاغ شده و ابعاد مختلف پیمان سپاری ارزی از جمله مهلت زمان بازگشت، سازوکار بازگشت و میزان بازگشت ارزهای صادراتی و تخصیص آن به واردکنندگان کالاهای مختلف در مصوبات مذکور دچار تغییرات و نوسانات مختلفی شد.

در این میان، چالش های گوناگونی بر سر راه پیمان سپاری ارزی ایجاد شد که مهمترین آنها چالش های مربوط به سامانه نیما به عنوان مهمترین سازوکار عرضه ارزهای صادراتی و تأمین ارز مورد نیاز واردات بود. وجود اختلال قیمتی در سامانه نیما به دلیل تجمع صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی با سایر صادرکنندگان کالاهای غیر نفتی، هزینه بالای مبادله به دلیل کارمزد های زیاد برخی از صرافی ها در سامانه نیما و مشکلات صادرکنندگان خرد در عرضه ارز در سامانه

^۱ کارشناسی ارشد معارف اسلامی و اقتصاد، دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، تهران، ایران.

^۲ دکتری علوم اقتصادی، استادیار دانشگاه رجا، قزوین، ایران.

نیما به دلیل عرضه زیاد صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی از جمله مهمترین چالش های موجود در سامانه نیما بود. در کنار این چالش ها، اصرار بانک مرکزی به عرضه ارز صادراتی در بازار نیما موجب تشدید مشکلات مذکور و غفلت از سایر روش های ایفای تعهد ارزی شد.

در این پژوهش با استفاده از روش پژوهش اسنادی و مطالعه کتابخانه ای و با رویکرد تحلیلی-توصیفی به بررسی مهمترین چالش های پیمان سپاری ارزی در ایران در سال های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۰ و ارائه راهکار پرداخته شده است. بر اساس نتایج این پژوهش، تقویت روش واردات در مقابل صادرات خود و دیگران برای صادرکنندگان غیر نفتی - غیر از صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی - با لحاظ تراز بودن ارزآوری گروه های کالاهای صادراتی و ارزی گروه های کالاهای وارداتی و تداوم عرضه ارز صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی برای مابقی واردکنندگان در بازار نیما به سیاستگذاران اقتصادی کشور پیشنهاد می گردد.

کلمات کلیدی: پیمان سپاری ارزی، مبادلات ارزی، خروج سرمایه، بحران ارزی

مقدمه

امروزه تجارت بین‌المللی به یکی از نیازهای اساسی جوامع بشری و عوامل مهم جهش اقتصادی کشورها تبدیل شده است. یکی از مهمترین مسائل مرتبط با تجارت بین‌المللی، تبادلات ارزی به عنوان ما به ازای پولی تجارت کالایی است. به دلیل اهمیت تبادلات ارزی در تجارت بین‌الملل، مدیریت بازار ارز و سازوکار پرداخت در مسئله تجارت دارای اهمیت است و به دلیل همین اهمیت، دولت‌ها بر مدیریت بازار ارز و جلوگیری از نوسانات ارزی حساسیت ویژه‌ای دارند. بنابراین اتخاذ روش‌هایی برای مدیریت و کنترل عرضه و تقاضای ارز در بازار از جمله اولویت‌های دولت‌هاست.

دو مسئله اصلی تبادلات ارزی مرتبط با تجارت عبارت‌اند از تخصیص و تأمین ارز مورد نیاز برای واردات (سمت تقاضای بازار ارز) و تهیه و بازگشت ارز حاصل از صادرات (سمت عرضه بازار ارز). آنچه که کیفیت این دو مسئله را در کشورهای مختلف مشخص می‌کند، ساختار منابع و مصارف ارزی است.

در اقتصاد ایران سه مؤلفه صادرات نفت، صادرات غیر نفتی و استفاده از امکانات خارجی مهمترین منابع ارزی را تشکیل می‌دهند (سمت عرضه بازار ارز). همچنین سه مؤلفه واردات، پرداخت بدهی‌های ارزی و سفته‌بازی از جمله مهمترین مصارف ارزی کشورند. (سمت تقاضای بازار ارز). به علت سهم بالای ارزهای نفتی در منابع ارزی کشور، در شرایط عادی تأمین ارز توسط دولت و با استفاده از ارزهای نفتی انجام می‌گیرد. اما در شرایط کمبود منابع ارزی به دلایل مختلف، دولت دوازدهم از سال ۱۳۹۷ اقدام به گروه‌بندی کالاهای وارداتی و تخصیص ارز بر اساس اولویت کالایی از سویی و الزام صادرکنندگان به پیمان‌سپاری ارزی و بازگشت ارز صادراتی نموده است.

اما با وجود اقداماتی که در این راستا شکل یافته است، چالش‌هایی نیز در این مسیر وجود دارد که موجب شده صادرکنندگان و واردکنندگان در فرایند تبادلات ارزی مرتبط با تجارت با چالش‌های گوناگونی مواجه شوند.

با توجه به اینکه فرایند پیمان سپاری ارزی از مصوبه هیئت وزیران در فروردین ماه ۱۳۹۷ آغاز شده است، بررسی چالش‌ها و آسیب‌های موجود بر سر راه بازگشت ارزهای صادراتی و ارائه راهکار، مستلزم آسیب‌شناسی فرایند سیاستگذاری در این زمینه از سال ۱۳۹۷ تاکنون است.

در این پژوهش ضمن بررسی روند سیاستگذاری در حوزه بازگشت ارزهای صادراتی از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۰ و آسیب‌شناسی فرایند موجود، مدلی را به منظور مدیریت بهتر مبادلات ارزی مرتبط با تجارت و ایفای تعهد ارزی صادرکنندگان به دولت سیزدهم پیشنهاد خواهیم داد.

پیشینه پژوهش

درباره موضوع پیمان سپاری ارزی در ایران تاکنون دو پژوهش از سوی اندیشکده‌های کشور انجام شده است که به شرح زیر است:

۱- مروی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی بسته دولت برای بازگشت ارز صادرات و پیشنهادات اصلاحی» ضمن بررسی نظریه و تاریخچه بحران‌های ارزی در ایران و کشورهای منتخب، به آسیب‌شناسی بسته دولت برای بازگشت ارزهای صادراتی مصوب ۱۴۰۰/۱/۲۵ پرداخته و راهکارهایی به منظور اصلاح این بسته ارائه دادند.

۲- موسوی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی مسائل و موانع مبادلات ارزی در تجارت با کشورهای منطقه» ضمن ارائه یک نقشه کلان از منابع و مصارف ارزی و تحلیل مبادلات ارزی مرتبط با تجارت، روند کلی پیمان سپاری ارزی در ایران را از ابتدا تاکنون مورد بررسی و تحلیل قرار داده است.

نوآوری این پژوهش نسبت به دو پژوهش سابق در این است که اولاً در این پژوهش روند مصوبات مرتبط با پیمان سپاری ارزی به همراه جزئیات آن -نه صرفاً روند کلی- از سال ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۰ مورد تحلیل و بررسی

قرار گرفته است و ثانیاً ضمن آسیب شناسی دقیق فرایند مذکور، راهکاری را به منظور کاهش آسیب‌ها و چالش‌های موجود به سیاستگذاران پیشنهاد داده است.

روش شناسی پژوهش

در این روش با استفاده از روش پژوهش اسنادی و مطالعه کتابخانه‌ای به بررسی روند مصوبات مرتبط با پیمان‌سپاری ارزی خواهیم پرداخت و سپس با رویکرد تحلیلی-توصیفی، ضمن آسیب شناسی فرایند موجود، راهکاری را برای مدیریت بهتر این فرایند ارائه خواهیم داد.

مبانی نظری

تبادلات ارزی مرتبط با تجارت

هر معامله اقتصادی دارای دو جریان انتقال است: جریان انتقال کالا (از فروشنده به خریدار) و جریان انتقال وجه (از خریدار به فروشنده). تجارت بین الملل نیز از این قاعده مستثنا نیست. وقتی یک کالا در فضای بین الملل میان دو کشور مبادله می‌شود، دو جریان انتقال کالا و وجه وجود دارد. جریان انتقال کالا در تجارت بین الملل عبارت است از صادرات کالا به کشورهای دیگر و یا واردات کالا از سایر کشورها و جریان انتقال وجه عبارت است از انتقال ارز به کشور فروشنده (در واردات) و دریافت ارز از کشور خریدار (در صادرات). بنابراین ارز خارجی به عنوان وجه قابل پرداخت در تجارت بین المللی کشور مورد توجه کشورها قرار گرفته است و سیاستگذاران اقتصادی به دنبال قاعده گذاری جهت تخصیص، تأمین و مدیریت جریان ارز خارجی مورد نیاز در تجارت خارجی بوده‌اند. اما تأثیر و اهمیت ارزهای خارجی در اقتصاد به واسطه گری در تجارت بین الملل محدود نمی‌شود. ارزهای خارجی علاوه بر کاربرد معاملاتی، نوعی دارایی با ارزش نیز محسوب می‌شود. بنابراین در هر اقتصاد، بازاری به نام «بازار ارز» شکل گرفته و مانند بازارهای دیگر دارای دو طرف عرضه و تقاضا و نرخ تعادلی است. طرف تقاضای ارز شامل تقاضا برای واردات کالا، مصارف ارزی خدماتی، تقاضای

سفته بازی و تقاضا برای خروج ارز و طرف عرضه ارز شامل ارز حاصل از صادرات (نفتی و غیر نفتی) و ذخایر بانک مرکزی است.

در همین راستا، تبادلات ارزی مرتبط با تجارت در یک نگاه کلی دارای دو مسئله کلیدی است. به نحوی که سایر مسائل مرتبط با مبادلات ارزی حول محور این دو مسئله شکل می‌گیرد. این دو مسئله عبارت اند از:

تهیه ارز از محل صادرات (بخش عرضه)

یکی از اصلی‌ترین محورها و مسائل تبادلات ارزی مرتبط با تجارت، تهیه ارز مورد نیاز جهت واردات کالاها به کشور است. آنچه که در کشورهای مختلف جهان معمول است، این است که کشورهای مختلف برای تأمین ارز مورد نیاز واردات، از ارزهای حاصل از صادرات استفاده می‌نمایند و در صورت کسری تراز پرداخت‌ها، به روش‌هایی مانند استقراض خارجی رو می‌آورند. اما در ایران به دلیل آنکه ارزهای حاصل از صادرات نفت، سهم عمده را در منابع ارزی به خود اختصاص می‌دهد، در شرایط عادی تأمین ارز توسط بانک مرکزی و با استفاده از منابع حاصل از صادرات نفت انجام می‌گیرد.

بنابراین در یک تقسیم‌بندی کلی، دو منبع جهت تأمین ارز مورد نیاز واردات در کشور وجود دارد:

- ارز حاصل از صادرات نفت

- ارز حاصل از صادرات کالاهای غیر نفتی

تخصیص و تأمین ارز جهت واردات (بخش تقاضا)

مسئله دیگری که در تنظیم مبادلات ارزی مرتبط با تجارت مورد اهمیت است، نحوه تخصیص ارز به واردات کالاهای مختلف یا مدیریت سمت تقاضای ارز جهت واردات است. در شرایط عادی که ارز حاصل از صادرات نفت به مقدار کافی در اختیار دولت بود، واردکنندگان اقدام به ثبت سفارش می‌نمایند و پس از کسب مجوزهای لازم جهت واردات کالای مورد نظر و تأیید سفارش مذکور توسط وزارت صنعت، معدن و تجارت،

تخصیص ارز به کالای مورد نظر صورت می‌گرفت. سپس مراتب جهت تأمین ارز به بانک مرکزی اعلام می‌شد و بانک مرکزی نیز بر اساس ارز تخصیص داده شده توسط وزارت صمت، اقدام به تأمین ارز می‌نمود. (شیریجان و همکاران، ۱۳۹۵)

۱- بحران‌های ارزی

در مطالعات مختلف تعاریف متفاوتی از بحران ارزی ارائه شده است. در برخی از مطالعات، بحران به یک حمله سوداگرانه موفقیت‌آمیز گفته می‌شود که در آن نرخ ارز به شدت افزایش یابد. در برخی دیگر از مطالعات تعریف وسیع‌تری ارائه شده است که حملات سوداگرانه ناموفق را نیز دربر می‌گیرد. بر اساس این تعریف اگر حمله‌ای به پول یک کشور اتفاق بیفتد، یا نرخ ارز افزایش می‌یابد و یا بانک مرکزی برای حمایت از پول ملی مجبور به فروش ذخایر ارزی خود یا افزایش نرخ بهره می‌شود. (نصراللهی و همکاران، ۱۳۹۶)

در مورد منشأ وقوع بحران‌های ارزی، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. عده‌ای اتخاذ رژیم ارزی ثابت را از زمینه‌های بروز بحران‌های ارزی می‌دانند. دولت‌ها غالباً سیاست‌هایی را دنبال می‌کنند که با حفظ نرخ ارز ثابت در طولانی مدت سازگار نیست. هنگامی که این سیاست‌ها در اقتصاد اجرا می‌شود، نرخ بهره کشور به ناچار افزایش می‌یابد. اگر ذخایر ارزی بانک مرکزی در اثر خرید اوراق دولتی به منظور جبران کسری بودجه یا به هر دلیل دیگری کاهش یابد، این کاهش میزان ذخایر به حدی می‌رسد که ذخایر موجود برای ثابت نگه داشتن نرخ ارز کافی نیست. در این شرایط نرخ بهره داخلی نیز بیشتر خواهد شد، تا وقتی که ذخایر ارزی بانک مرکزی به اتمام رسیده و بانک مرکزی ناچار به رها کردن رژیم ثابت ارز و شناور کردن آن شود. این از شایع‌ترین مدل‌های بحران ارزی است. (مروی و همکاران، ۱۴۰۰)

تا زمانی که تراز پرداخت‌های کشور متوازن است و منابع ارزی پاسخگوی نیازهای ارزی است، کلیه مبادلات در بستر بازار ارز بدون هیچ‌گونه نوسان و التهاب انجام می‌شود و نیازی به ایجاد الزام جهت بازگشت ارزهای

صادراتی وجود ندارد. اما وقوع بحران ارزی - که به معنای کافی نبودن منابع ارزی برای پوشش دادن مصارف ارزی است - موجب می‌شود بخشی از تقاضای ارز در بستر بازار تأمین نشود و در نتیجه بازار ارز و نرخ شکل گرفته در آن دچار التهاب و نوسان گردد. در اقتصاد ایران اعمال تحریم‌های مالی و نفتی در سال‌های اخیر - با توجه به سهم بالای درآمدهای ارزی نفتی در منابع ارزی کشور - و حجم بالای نقدینگی در سال‌های اخیر موجب کاهش منابع ارزی و افزایش تقاضای ارز در بازار شده که این امر به بروز بحران ارزی و ایجاد التهاب در بازار ارز دامن زده است. در این شرایط دولت‌ها به منظور کنترل نوسانات در بازار ارز و مدیریت بحران ارزی سیاست‌های متفاوتی را در پیش می‌گیرند. یکی از مهم‌ترین سیاست‌های ارزی در این شرایط، الزام صادرکنندگان به پیمان‌سپاری ارزی است. در شرایط مختلف، بخشی از صادرکنندگان از بازگرداندن ارز حاصل از صادرات خود به چرخه اقتصادی کشور امتناع می‌ورزند و آن را به اشکال مختلف در خارج از کشور نگهداری می‌کنند. این مسئله در شرایط بحران تراز پرداخت‌ها که منجر به تضعیف ارزش پول ملی می‌شود، با انگیزه خروج سرمایه شدت بیشتری به خود می‌گیرد و موجب کاهش بیشتر منابع ارزی و گسترش بحران می‌گردد. بنابراین دولت‌ها اقداماتی را برای جلوگیری از خروج ارز و جبران کاهش منابع ارزی در پیش می‌گیرند که یکی از آنها، سیاست‌گذاری جهت الزام صادرکنندگان به بازگشت ارزهای صادراتی است.

پیمان سپاری ارزی

تعریف

پیمان سپاری ارزی عبارت است از فرایندی که طی آن، صادرکنندگان از سوی دولت ملزم به بازگرداندن ارز حاصل از صادرات خود به چرخه اقتصادی کشور هستند. معمولاً دولت‌ها برای ایفا کنندگان تعهد ارزی مشوق‌هایی نظیر معافیت مالیاتی و برای متخلفان از این اقدام، مجازات‌هایی مانند بسته شدن کارت بازرگانی، عدم

صدور مجوز صادرات کالا در دوره های بعد - در صورت عدم ایفای تعهد صادرات دوره قبل - و عدم صدور مجوز ترخیص کالا از گمرک را در نظر می گیرند.

این سیاست در حقیقت یکی از ابزار های سیاست کنترل ارز^۱ است که توسط سیاستگذاران پولی به منظور ساماندهی به بازار ارز در راستای رسیدن به تعادل در عرضه و تقاضای بازار و رسیدن به قیمت تعادلی ارز بکار گرفته می شود.

اهداف و ضرورت

از آنجا که نرخ ارز یکی از کلیدی ترین متغیرهای کلان اقتصادی در هر کشور است و تغییرات در آن موجب ایجاد تغییر در سایر متغیرهای کلیدی اقتصاد کلان نظیر تراز پرداخت ها، تراز تجاری، حجم صادرات و واردات، نرخ تورم، حجم تولید و اشتغال و سایر متغیرها می گردد، بنابراین متعادل بودن بازار ارز، ثبات در این بازار و جلوگیری از نوسانات شدید نرخ ارز از جمله مهمترین اهداف دولت ها در مدیریت کلان اقتصادی کشور است. ایجاد تعادل در تراز تجاری و به تبع آن تراز پرداخت ها از جمله مهمترین اهداف بانک های مرکزی در دولت هاست. به منظور دستیابی به این هدف مهم، بانک های مرکزی مسئولیت مدیریت منابع و مصارف ارزی را برعهده دارند.

بانک مرکزی برای کنترل بازار ارز و ایجاد تعادل در منابع (عرضه) و مصارف (تقاضا) در حوزه ارز، اقدام به اتخاذ سیاست کنترل ارز می نماید. در این سیاست، بانک مرکزی با استفاده از ابزارهای پولی و ارزی، اقدام به کنترل دو طرف تقاضا و عرضه می نماید. کنترل طرف تقاضا از طریق کنترل نقدینگی (برای کنترل تقاضای سفته بازی) و قاعده گذاری در تخصیص ارز به واردکنندگان و کنترل طرف عرضه از طریق الزام صادرکنندگان

در بازگشت ارزهای صادراتی، جلوگیری از خروج ارز و استقراض خارجی صورت می‌پذیرد. پیمان سپاری ارزی و یا سپردن تعهد ارزی نسبت به بازگشت ارزهای صادراتی یکی از مهمترین روش‌های کنترل طرف عرضه در سیاست کنترل ارز است.

بنابراین مهمترین هدف الزام صادرکنندگان به پیمان سپاری ارزی، افزایش منابع ارزی جهت کنترل بازار ارز از طریق کنترل طرف عرضه ارز است. تحقق این هدف مهم مستلزم ایجاد سازوکار ویژه ای جهت بازگشت ارزهای صادراتی و همچنین مبارزه با قاچاق و خروج ارز از کشور است. (موسوی، ۱۴۰۰)

الزام صادرکنندگان به پیمان سپاری ارزی در سال ۱۳۹۷

از زمستان ۱۳۹۶ بازار ارز دچار نوسان شد و نرخ ارز روند افزایشی پیدا کرد. بنابراین هیئت وزیران در فروردین ماه ۱۳۹۷ به منظور ساماندهی نرخ ارز و مدیریت منابع و مصارف ارزی تصمیماتی اتخاذ نمود. یکی از این تصمیمات، الزام صادرکنندگان به سپردن تعهد ارزی مبنی بر بازگشت ارزهای صادراتی بود. بر اساس این تصمیم، صادرکنندگان کالاهای غیر نفتی که تا پیش از آن ارز حاصل از صادرات خود را به مصارف دلخواه می‌رساندند، موظف شدند ارز خود را به چرخه اقتصادی کشور بازگردانند و با فروش آن به بانک مرکزی، معادل ریالی آن را دریافت نمایند. (مصوبه هیئت وزیران، ۱۳۹۷/۱/۲۲)

۳-۱- میزان رفع تعهد ارزی

یکی از مهمترین شاخصه‌های رفع تعهد ارزی صادرکنندگان، درصد رفع تعهد ارزی صادرکنندگان است. در مصوباتی که طی سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۰ ابلاغ شد، میزان ارزی که صادرکنندگان موظف به بازگرداندن آن شدند، بین ۸۰ تا ۹۵ درصد تغییر می‌کرد. معمولاً این میزان به شرایط ارزی کشور، منابع ارزی موجود و ترکیب صادرکنندگان بستگی دارد. صادرکنندگان از بازگرداندن مابقی آن معاف هستند. دلیل این مسئله آن است که بسیاری از صادرکنندگان در فرایند صادرات خود متحمل برخی هزینه‌های ارزی نظیر هزینه‌های بازاریابی بین

اولین کنفرانس ملی دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران (فرصت‌ها و چالش‌های ۱۴۰۰-۱۴۰۴)
The First National Conference on Economic Diplomacy of IR. Iran (Challenges and Opportunities 2021-2025)

المللی، پرداخت اقساط وام ارزی و ... شده اند و سیاستگذار به منظور مراعات حال اینگونه از صادرکنندگان،
درصدی از ارزشهای صادراتی را از الزام به بازگشت به چرخه اقتصادی کشور معاف می کند.

۳-۲- مدت زمان رفع تعهد

یکی دیگر از عناصر مهم در رفع تعهد ارزی، مدت زمانی است که سیاستگذار برای بازگشت ارزشهای صادراتی به صادرکننده مهلت می‌دهد. این مهلت نیز ابتدا تا ۳ ماه و پس از آن تا ۴ ماه از صدور پروانه صادراتی تعیین شد.

۳-۳- نرخ فروش ارز صادراتی

این نرخ ابتدا برای محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده‌های نفتی با نرخ ترجیحی (۴۲۰۰۰ ریال) در سامانه نیما و برای سایر کالاهای غیر نفتی با مجموع نرخ ترجیحی نرخ اظهارنامه صادراتی تعیین شد. پس از آن با تجمیع کلیه کالاهای غیر نفتی در سامانه نیما، نرخ مبادله بر اساس عرضه و تقاضای بازار تعیین گردید.

۳-۴- سیاست‌های تشویقی

سیاستگذاران به منظور ایجاد انگیزه در صادرکنندگان به منظور بازگشت ارزشهای صادراتی، مشوق‌هایی را برای صادرکنندگان در نظر گرفته‌اند. معافیت‌های مالیاتی و استرداد مالیات بر ارزش افزوده از جمله این مشوق‌هاست.

۳-۵- سیاست‌های تنبیهی برای متخلفین

سیاستگذاران به عنوان ضمانت اجرای قوانین و بخشنامه‌های خود در زمینه رفع تعهد ارزی، محدودیت‌هایی را برای متخلفین در نظر گرفته‌اند. محدودیت در ارائه خدمات تجاری، بازرگانی، مالی (مانند صدور کارت بازرگانی و ارائه ضمانت‌نامه‌های بانکی) و همچنین وضع جریمه نقدی از جمله محدودیت‌هایی است که برای متخلفین از بازگشت ارزشهای صادراتی در نظر گرفته شده است.

۳-۶- مدل‌های بازگشت ارز

چارچوب‌ها و مدل‌هایی که برای بازگشت ارز حاصل از صادرات از سوی سیاستگذار در نظر گرفته شده است، در یک تقسیم‌بندی کلی به ۶ قسمت طبقه‌بندی می‌شوند:

۱- **بازگشت ارز به شکل اسکناس:** در این روش، صادرکننده ارز خود را به صورت اسکناس به بانک‌ها و یا صرافی‌های معتبر عرضه می‌کند و در مقابل آن ریال دریافت می‌دارد. این عملیات در سامانه سنا ثبت می‌گردد.

۲- **بازگشت ارز به شکل حواله:** در این روش، صادرکننده ارز خود را که به شکل حواله ارزی در یک صرافی خارجی موجود است، به صرافی خریدار در داخل کشور منتقل می‌کند و در ازای آن وجه دریافت می‌دارد. این عملیات در سامانه نیما انجام می‌گیرد.

۳- **بازگشت ارز به شکل اعتبارات اسنادی:** در این روش، صادرکننده از طریق سیستم بانکی و با استفاده از پیام‌رسان و روش اعتبارات اسنادی، ارز خود را از بانک خارجی که خریدار در آن دارای حساب است، دریافت می‌دارد.

۴- **واردات در مقابل صادرات:** قانون در مواردی اجازه می‌دهد صادرکنندگان قسمتی از ارز حاصل از صادرات را خود به شکل مستقیم به واردات کالاهای مورد نیاز برای تولید اختصاص دهند. این کار به دو شکل قابل انجام است: صادرکنندگانی که برای تولید کالای صادراتی خود نیاز به واردات کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای دارند، مقداری از ارز حاصل از صادرات خود را به واردات کالاهای مورد نیاز خود تخصیص می‌دهند (واردات در مقابل صادرات خود) یا ارز خود را به افراد دیگری که قصد واردات دارند، می‌فروشند (واردات در مقابل صادرات دیگران) و به این ترتیب تعهد مربوط به آن قسمت از ارز صادراتی ایفا می‌شود.

- ۵- پرداخت بدهی ارزی: سیاستگذاران به صادرکنندگان اجازه می‌دهند بخشی از ارزش حاصل از صادرات خود را به پرداخت بدهی‌های ارزی خود اختصاص دهند.
- ۶- سپرده گذاری ارزی: بر اساس بعضی از مصوبات، صادرکنندگان مجازند بخشی از ارزش صادراتی خود را به عنوان سپرده ارزی نزد بانک‌های منتخب نگهداری نمایند.

۳-۷- سامانه نیما و صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی

یکی از مسائل عمده ای که در ارتباط به بازگشت ارز حاصل از صادرات کالاهای غیرنفتی مطرح شد، مسائل مربوط به صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی بود. این دسته از صادرکنندگان از دو جهت با سایر صادرکنندگان غیر نفتی متفاوت هستند:

۱- از آنجا که تولیدکنندگان صنایع مذکور، خوراک مورد نیاز تولید خود را با نرخ ارز ترجیحی دریافت می کنند، لازم بود سازوکاری تعریف شود تا این دسته از صادرکنندگان ارز حاصل از صادرات خود را با نرخ پایین تری نسبت به صادرکنندگان سایر کالاهای غیرنفتی عرضه نمایند.

۲- بر اساس آمارها، صادرات محصولات صنایع مذکور-از منظر ارزش دلاری- بیش از ۶۰ درصد صادرات غیرنفتی را تشکیل می دهد. (سازمان توسعه تجارت، ۱۴۰۰). بنابراین با توجه به نیازهای ارزی وارداتی کشور، لازم بود سازوکاری به منظور تخصیص بهینه ارز صادراتی صنایع مذکور به واردات کالاها بر اساس اولویت اعلامی وزارت صمت ایجاد گردد.

پس از تشکیل سامانه نیما در اردیبهشت ۱۳۹۷ به منظور مدیریت عرضه ارز حاصل از صادرات صنایع مذکور و تخصیص بهینه آن به واردات کالاها، ابتدا کالاهای وارداتی در قالب سه گروه -گروه اول کالاهای اساسی، گروه دوم و سوم سایر کالاها- اولویت بندی شد و مقرر گردید صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی ارز حاصل از صادرات خود را با نرخ ارز رسمی در سامانه نیما به گروه دوم اختصاص دهند. (مصوبه وزارت صنعت، معدن و تجارت، ۱۳۹۷/۳/۱۳)

جدول ۱- جزئیات اولویت بندی کالاهای وارداتی و تخصیص ارز به آنها در خردادماه ۱۳۹۷

اولویت کالایی	نوع کالا	محل تأمین ارز	نرخ مبادله
گروه ۱	کالاهای اساسی، ضروری، دارو و ملزومات و تجهیزات پزشکی	منابع حاصل از فروش نفت	نرخ رسمی با ۴۰۰۰ ریال تخفیف (۳۸۰۰۰ ریال)
گروه ۲	مواد اولیه، کالاهای واسطه ای و سرمایه ای	ارز حاصل از صادرات محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی	ارز رسمی در سامانه نیما
گروه ۳	سایر کالاها	سایر صادرکنندگان کالاهای غیر نفتی (خارج از نیما)	نرخ رسمی + نرخ اظهارنامه صادراتی

منبع: مصوبه وزارت صنعت، معدن و تجارت، ۱۳۹۷/۳/۱۳

اما در مرداد ماه ۱۳۹۷ با تصویب هیئت وزیران، کلیه صادرکنندگان کالاهای غیر نفتی (اعم از پتروشیمی و غیره) مکلف شدند ارز حاصل از صادرات خود را در سامانه نیما عرضه نمایند و گروه دوم و سوم کالاهای وارداتی نیز ارز مورد نیاز خود را از این سامانه تهیه نمایند. همچنین مقرر گردید نرخ مبادله در سامانه نیما بر اساس عرضه و تقاضای صادرکنندگان و واردکنندگان تعیین گردد. (مصوبه هیئت وزیران، ۱۳۹۷/۵/۱۶) بنابراین سامانه نیما به مرجع اصلی تبادلات ارزی مرتبط با تجارت در کشور تبدیل شد.

پس از ابلاغ این مصوبه، مقرر گردید صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی به دلیل استفاده از خوراک با نرخ ترجیحی در فرایند تولید، ارز خود را با نرخ کمتر از نرخ شکل گرفته در بازار نیما عرضه نمایند تا وارد کنندگان، این ارزها را با نرخ کمتری خریداری نمایند و هزینه واردات کاهش یابد.

بر اساس آنچه که تا کنون بیان شد، سامانه نیما دارای چهار عنصر فعال است:

۱- تقاضا کنندگان ارز برای واردات؛

۲- عرضه کنندگان ارز حاصل از صادرات؛

۳- صرافی‌های مجاز که واسطه مبادله هستند؛

۴- بانک مرکزی که وظیفه نظارت بر این سامانه را بر عهده دارد. (امیرفخریان، ۱۳۹۹)

بر اساس مصوبه ۱۳۹۷/۶/۲۰ بانک مرکزی، ضمن تأکید بر سامانه نیما به عنوان درگاه اصلی بازگشت ارز صادراتی، صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده‌های نفتی در صورت موافقت وزارت‌های مرتبط، مجاز به بازگرداندن ارز حاصل از صادرات به صورت واردات در مقابل صادرات شدند. اما این اجازه دو سال بعد طی مصوبه ستاد هماهنگی اقتصادی دولت در تاریخ ۱۳۹۹/۸/۶ لغو شد و صادرکنندگان مذکور از آن تاریخ به بعد مکلف شدند صرفاً از طریق سامانه نیما اقدام به بازگشت ارز خود نمایند. در مورد سایر صادرکنندگان کالاهای غیر نفتی نیز بانک مرکزی در مصوبات سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ تأکید بر بازگشت ۶۰ تا ۷۰ درصدی ارز حاصل از صادرات از طریق سامانه نیما داشت. در نتیجه سایر روش‌های بازگشت ارزهای صادراتی مغفول واقع شدند.

۳-۸- مراجع تصمیم‌گیری درباره پیمان سپاری ارزی در کشور

تصمیمات مربوط به پیمان سپاری ارزی در کشور در ۵ مرجع اتخاذ شده است:

۱- شورای عالی هماهنگی اقتصادی سران قوا: این شورا که در نظام تصمیم‌گیری جمهوری اسلامی ایران جایگاهی فراقانونی داشته و مصوبات آن فراتر از هیئت وزیران و مصوبات مجلس شورای اسلامی بوده است، در تاریخ ۱۳۹۷/۷/۱۰ طی مصوبه‌ای بر الزام صادرکنندگان به پیمان سپاری ارزی تأکید نموده است.

۲- هیئت وزیران (ستاد هماهنگی اقتصادی دولت): بیشترین مصوبات مربوط به پیمان سپاری ارزی مربوط به ستاد هماهنگی اقتصادی دولت و هیئت وزیران بوده است و با حضور وزرا و تیم اقتصادی دولت و به و با تأیید رئیس جمهور ابلاغ شده است.

۳- بانک مرکزی: پس از تعیین بانک مرکزی به عنوان متولی پیمان سپاری ارزی توسط هیئت وزیران، بخشنامه‌هایی را به منظور تعیین سازوکار بازگشت ارزهای صادراتی ابلاغ نموده است.

۴- کمیته سیاستگذاری نحوه بازگشت ارز حاصل از صادرات (کمیته ماده ۲): بر اساس ماده ۲ مصوبه شورای عالی هماهنگی اقتصادی سران قوا در تاریخ ۱۳۹۷/۷/۱۰، کمیته ای با حضور تیم اقتصادی دولت جهت سیاستگذاری در حوزه تبادلات ارزی مرتبط با تجارت از جمله پیمان سپاری ارزی تشکیل شد.

۵- کمیته اقدام ارزی سازمان توسعه تجارت: پس از تعیین وزارت صنعت، معدن و تجارت به عنوان متولی پیمان سپاری ارزی واگذاری مدیریت آن از بانک مرکزی (مصوبه ستاد هماهنگی اقتصادی دولت، ۱۳۹۹/۸/۶)، کمیته ای با عنوان «کمیته اقدام ارزی» در آن وزارت تشکیل و تنظیم آیین نامه‌ها و تصمیم‌گیری در فرایند اجرایی پیمان سپاری ارزی را بر عهده گرفت.

۳-۹- روند مصوبات مربوط به پیمان سپاری ارزی از سال ۱۳۹۷ تا سال ۱۴۰۰
از فروردین ماه ۱۳۹۷ تا مهرماه ۱۴۰۰ مصوبات مربوط به پیمان سپاری ارزی با تغییرات گوناگونی مواجه شده است. در جدول زیر خلاصه ای از این تحولات بیان شده است:

جدول ۲- خلاصه مصوبات مرتبط با پیمان سپاری ارزی ۱۳۹۷-۱۴۰۰

مهلت ایفای تعهد	سازوکار بازگشت ارز صادراتی	درصد الزام به رفع تعهد	متولی پیمان سپاری ارزی	مرجع تصویب	تاریخ تصویب
-	تعیین نشده	-	بانک مرکزی	هیئت وزیران	۱۳۹۷/۱/۲۲
-	واردات در مقابل صادرات پرداخت بدهی ارزی فروش ارز به بانک و صرافی مجاز سپرده گذاری ارزی	۹۵	بانک مرکزی	معاون اول رئیس جمهور	۱۳۹۷/۲/۲
-	فروش ارز در سامانه نیما	-	بانک مرکزی	هیئت وزیران	۱۳۹۷/۵/۱۶
۳ ماه	واردات در مقابل صادرات (خود و اشخاص ثالث) پرداخت بدهی ارزی فروش ارز در سامانه نیما سپرده گذاری ارزی	۹۵	بانک مرکزی	بانک مرکزی	۱۳۹۷/۶/۲۰
۳ ماه	سامانه نیما	-	بانک مرکزی	شورای عالی هماهنگی اقتصادی سران قوا	۱۳۹۷/۷/۱۰
-	از صفر تا ۹۰ درصد در سامانه نیما	پلکانی	بانک مرکزی	بانک مرکزی	۱۳۹۷/۸/۲۷

	به صورت اسکناس در سامانه سنا واردات در مقابل صادرات (خود و اشخاص ثالث) پرداخت بدهی ارزی				
۴ ماه	پتروشیمی ها ۶۰ درصد و سایر صادرکنندگان ۵۰ درصد در سامانه نیما پتروشیمی ها تا ۱۰ درصد و سایر صادرکنندگان تا ۲۰ درصد سامانه سنا مابقی ارز: واردات در مقابل صادرات (خود و اشخاص ثالث)	حداقل ۷۰ درصد	بانک مرکزی	بانک مرکزی	۱۳۹۸/۳/۱
۴ ماه	حداقل ۸۰ درصد به صورت حواله ارزی در سامانه نیما حداکثر ۲۰ درصد به صورت اسکناس در سامانه سنا تا ۳۰ درصد برای نیازهای ارزی خود	۹۰ درصد	بانک مرکزی	کمیته سیاستگذاری نحوه بازگشت ارز حاصل از صادرات (کمیته ماده ۲)	۱۳۹۹/۴/۲۲
۴ ماه	صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی فقط در سامانه نیما	۹۰ درصد	وزارت صنعت، معدن و تجارت	ستاد هماهنگی اقتصادی دولت	۱۳۹۹/۸/۶

	<p>بقیه صادرکنندگان علاوه بر نیما، واردات در مقابل صادرات (خود و اشخاص ثالث) واردات کالاهای اساسی، ضروری، مواد اولیه و تجهیزات تولید، از سامانه نیما و درآمدهای ارزی نفت و گاز واردات بقیه کالاها از سامانه نیما، ارز خود یا اشخاص دیگر</p>				
۴ ماه	<p>صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی فقط در سامانه نیما بقیه صادرکنندگان علاوه بر نیما، واردات در مقابل صادرات (خود و اشخاص ثالث) پرداخت بدهی ارزی به صورت اسکناس در سامانه سنا</p>	۹۰ درصد	وزارت صنعت، معدن و تجارت	کمیته سیاستگذاری نحوه بازگشت ارز حاصل از صادرات (کمیته ماده ۲)	۱۴۰۰/۱/۲۵

منبع: مصوبات مرتبط با پیمان سپاری ارزی ۱۳۹۷-۱۴۰۰

۱۰-۳- چالش‌ها و آسیب‌های پیمان سپاری ارزی در ایران
ایجاد زمینه‌های فساد و رانت در سازوکارهای اجرایی رفع تعهد ارزی

در حال حاضر سازوکارهایی برای رفع تعهد ارزی صادرکنندگان به وجود آمده است که در برخی از موارد زمینه را برای سوء استفاده و ایجاد رانت و فساد و دور زدن قانون فراهم نموده است. به عنوان مثال برخی از صادرکنندگان برای دور زدن رفع تعهد ارزی و بازنگرداندن ارز صادراتی خود به چرخه اقتصادی، اقدام به «خالی فروشی» می نمایند. به عبارت بهتر با شخص دیگری تباری می کنند تا او به عنوان واردکننده و با ثبت سفارش صوری با استفاده از پروانه صادراتی صادرکننده و با روش واردات در مقابل صادرات خود، اقدام به رفع تعهد ارزی نماید و در مقابل وجهی دریافت دارد.

تعدد بخشنامه ها و نهادهای سیاستگذار و مجری

یکی از مهمترین چالش های پیمان سپاری ارزی، تعدد نهادهای سیاستگذار و بخشنامه های صادر شده در طول سه سال اخیر است. ریشه اصلی این مسئله، نبود تجربه پیمان سپاری ارزی در سال های اخیر و آشنا نبودن مجریان با سازوکارهای مطلوب بازگشت ارزهای صادراتی بوده است. تعدد بخشنامه ها و تغییر مقررات در کنار ضعف متولیان و سیاستگذاران در اطلاع رسانی در مورد سازوکار بازگشت ارزهای صادراتی موجب سردرگمی صادرکنندگان و عدم امکان برنامه ریزی برای آنها می گردد و در نهایت به اختلال در فعالیت های تجاری می انجامد. البته این چالش با واگذاری مدیریت ایفای تعهد ارزی صادرکنندگان به وزارت صنعت، معدن و تجارت در مصوبه ستاد هماهنگی اقتصادی دولت در تاریخ ۱۳۹۹/۸/۶ تا حدودی کاهش یافته است.

چالش های مربوط به سامانه نیما

سامانه نیما اگرچه در ابتدا به منظور تعیین تکلیف ارز صادراتی محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی ایجاد شد، اما پس از مدتی با تجمع کلیه کالاهای غیر نفتی در آن، عملاً به درگاه اصلی بازگشت ارز های صادراتی تبدیل شد. ایفای تعهد ارزی از طریق این سامانه با چالش ها و آسیب هایی مواجه شد.

اول اینکه الزام صادرکنندگان به بازگشت ارز های صادراتی خود و عرضه آنها در قالب سامانه نیما موجب ایجاد زیان برای صادرکنندگان شده است. با توجه به اینکه بسیاری از صادرکنندگان هزینه های تولید و صادرات خود را بر اساس نرخ های آزاد بازار پرداخت نموده اند و نرخ های ایجاد شده در بازار نیما کمتر از نرخ ارز در بازار آزاد است، الزام صادرکنندگان به عرضه ارز حاصل از صادرات در سامانه نیما موجب زیان صادرکننده به اندازه فاصله میان نرخ ارز در بازار نیما و بازار آزاد شده است.

دوم اینکه برخی از صرافی ها که واسطه مبادله میان صادرکنندگان و واردکنندگان در سامانه نیما هستند، کارمزدهای بالایی را برای انجام مبادله از واردکننده طلب می کنند که موجب افزایش هزینه های واردات و ایجاد تورم در کالاهای وارداتی می شود.

سوم اینکه محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی، حجم عمده صادرات غیرنفتی کشور را تشکیل می دهند. بنابراین حجم عمده ارز حاصل از صادرات نیز توسط صادرکنندگان این کالاها به سامانه نیما عرضه می شود. سایر صادرکنندگان کالاهای غیرنفتی دارای ارزشهای محدود و خاصی هستند که میزان حجم آن قابل مقایسه با گروه قبلی نیست. پس از تجمیع کلیه صادرکنندگان کالاهای غیر نفتی به عرضه ارز در سامانه نیما، مقرر گردید صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی به دلیل استفاده از خوراک با نرخ ترجیحی در فرایند تولید، ارز خود را با قیمتی کمتر از نرخ تعیین شده در سامانه نیما به فروش رسانند. این مسئله در کنار حجم محدود ارز سایر صادرکنندگان کالاهای غیر نفتی باعث شد در بسیاری از مواقع، ارز سایر صادرکنندگان در سامانه نیما خریداری نداشته باشد و آن دسته از صادرکنندگان در ایفای تعهد ارزی خود دچار مشکل شوند. بنابراین اصل تجمیع صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی با سایر صادرکنندگان کالاهای غیرنفتی در سامانه نیما که در اصل برای صادرکنندگان گروه اول طراحی شدن بود، یکی از مهمترین چالش های پیمان سپاری ارزی در کشور بود.

چهارم اینکه بانک مرکزی در مصوبات خود به منظور کنترل نرخ مبادله، اصرار فراوانی بر عرضه ارز حاصل از صادرات در سامانه نیما داشت و برای سایر روش‌های ایفای تعهد ارزی اهمیت زیادی قائل نبود. در نتیجه برخی از صادرکنندگان که به دلیل بخشنامه‌های بانک مرکزی، امکان استفاده از روش‌هایی نظیر واردات در مقابل صادرات خود را نداشتند، مجبور بودند ارز خود را در سامانه نیما به فروش رسانند و پس از آن، به عنوان واردکننده در صف خرید ارز در همان سامانه بایستند. این مسئله موجب افزایش هزینه و صرف وقت بسیار برای فعالان تجاری در فرایند ایفای تعهد ارزی شده است.

۱- عدم آشنایی متولیان پیمان سپاری ارزی با اقتضانات تجارت

مبادلات ارزی در یک نگاه کلی به دو دسته تقسیم می‌شوند: مبادلات مرتبط با تجارت - ارز حاصل از صادرات و ارز مورد نیاز برای واردات - و مبادلات غیر مرتبط با تجارت - مانند تقاضای ارز مسافری، ارز دارو و سفته بازی در بازار ارز. یک نکته مهم و مغفول در سیاستگذاری ارزی و تجاری کشور این است که مبادلات ارزی مرتبط با تجارت خارجی - همچنان که از عنوانش مشخص است - دارای پیوستگی و درهم تنیدگی با جریان تجارت کالایی است. بنابراین هر گونه سیاستگذاری در این بخش از مبادلات ارزی باید در نسبت به تجارت کالایی و با در نظر گرفتن اقتضانات آن اعمال شود. سیاستگذاری در مسئله مبادلات ارزی مرتبط با تجارت صرفاً بر اساس شاخص‌ها و الگوهای پولی و ارزی و بدون توجه به اقتضانات تجاری مرتبط با مبادلات مذکور مانع بزرگی بر سر راه توسعه تجارت کالایی و مدیریت مبادلات ارزی مرتبط با آن است. مهمترین نمونه این مسئله، انتخاب بانک مرکزی به عنوان متولی پیمان سپاری ارزی بود. برخی از مصوبات بانک مرکزی - مانند تعیین فرصت سه ماهه و ۴ ماهه برای بازگشت ارز صادراتی - نشان دهنده عدم وجود رویکرد تجاری و توجه به اقتضانات تجارت در تصمیمات اتخاذ شده توسط آن نهاد بود. در حالیکه ارز حاصل از صادرات هرکدام از کالاهای صادراتی به اقتضای شرایط و فرایند صادرات، در یک مهلت متفاوتی بازمی‌گردد و تعیین یک زمان ثابت برای کلیه کالاهای صادراتی تعیین کرد. (موسوی، ۱۴۰۰).

اولین کنفرانس ملی دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران (فرصت‌ها و چالش‌های ۱۴۰۰-۱۴۰۴)
The First National Conference on Economic Diplomacy of IR. Iran (Challenges and Opportunities 2021-2025)

جمع بندی و نتیجه گیری؛ راهکاری برای رفع آسیب‌ها و چالش‌های موجود

با توجه به آنچه درباره روند پیمان سپاری ارزی در سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۰ ارائه شد، راهکاری که به منظور رفع چالش‌ها و آسیب‌های موجود و مدیریت بهتر تبادلات ارزی مرتبط با تجارت مطرح می‌شود، به شرح زیر است:

۱- طرف عرضه ارز؛ سازوکار مطلوب بازگشت ارز صادراتی

در شرایط فعلی، سامانه نیما به اصلی‌ترین سازوکار رفع تعهد ارزی در کشور تبدیل شده و بیشترین چالش‌ها و آسیب‌ها نیز متوجه این سامانه است. همانطور که قبلاً بیان شد، سامانه نیما در اصل به منظور عرضه ارز حاصل از صادرات محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده‌های نفتی با قیمت کمتر طراحی شده بود و تجمیع سایر صادرکنندگان کالاهای غیرنفتی و توجه و اصرار زیاد بر عرضه ارز در این سامانه موجب غفلت از سایر روش‌های رفع تعهد ارزی و ایجاد آسیب‌های گوناگون شده است.

بنابراین لازم است صادرکنندگان محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده‌های نفتی مجدداً از سایر صادرکنندگان تفکیک شوند و عرضه ارز آنها کماکان در سامانه نیما انجام گردد تا عرضه ارز صادراتی آنها با قیمت کمتر از نرخ سامانه خلی در عرضه ارز سایر صادرکنندگان ایجاد نکند. این امر در کنار تشدید نظارت بانک مرکزی به منظور کاهش مداخلات صرافی‌ها و حذف کارمزدهای بالا و سایر زمینه‌های فساد در سامانه نیما می‌تواند موجب بهبود عملکرد سامانه نیما و کاهش نرخ ارز در آن سامانه شود که این امر به معنای کاهش هزینه‌های واردات است.

برای سایر صادرکنندگان غیرنفتی نیز لازم است روش واردات در مقابل صادرات خود یا دیگران در خارج از سامانه نیما تسهیل گردد تا هزینه‌های مبادله ارز کاهش یابد. در این روش صادرکنندگان بدون نیاز به ورود به سامانه نیما و مواجه شدن با چالش‌هایی نظیر صرف وقت بسیار و کارمزدهای بالای صرافی‌ها، پروانه

صادراتی خود را بدون واسطه به واردکنندگان واگذار می نمایند. در نتیجه مبادله ارز با هزینه کمتری نسبت به سامانه نیما انجام می پذیرد.

عرضه ارز حاصل از صادرات محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی در سامانه نیما به قیمت کمتر از نرخ سامانه از یکسو و کاهش هزینه مبادله ارز برای سایر صادرکنندگان کالاهای غیرنفتی با استفاده از روش واردات در مقابل صادرات و حذف واسطه ها از سوی دیگر، موجب همسو شدن دو بازار و ایجاد روند کاهشی نرخ ارز در آنها می گردد و بر سایر مبادلات ارزی نظیر مبادلات در بازار آزاد و غیر رسمی نیز تأثیر کاهشی خواهد داشت.

۲- طرف تقاضای ارز؛ سازوکار مطلوب تخصیص ارز به کالاهای وارداتی

در این قسمت، گروه های کالاهای وارداتی از دو منظر طبقه بندی می شوند:

۱- از جهت میزان ارز بری

۲- از جهت ضروری یا لوکس بودن

گروه های کالاهای صادراتی غیر نفتی - غیر از محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی - نیز از منظر میزان ارزآوری طبقه بندی می شوند. بر این اساس، آن دسته از کالاهای صادراتی غیر نفتی که میزان ارزآوری آنها معادل با ارزبری یک یا مجموع چند گروه کالایی وارداتی بود، متناظر با آن گروه قرار می گیرد و ارز آن دسته از کالاهای صادراتی به گروه کالایی وارداتی متناظر و هم‌تراز خود از منظر ارزآوری و ارزبری تعلق می گیرد. به عنوان مثال ارزبری گروه کالایی وارداتی ردیف ۲۳ تا ۲۷ که تأمین ارز آن هماکنون در سامانه نیما انجام می شود، با میزان ارزآوری صادرات گروه محصولات کشاورزی برابر است. (سازمان توسعه تجارت، ۱۴۰۰) از آنجا که میزان ارزآوری و ارزبری این دو گروه صادراتی و وارداتی با یکدیگر هم‌تراز و متناظر است، می توان این دو گروه را از سامانه نیما خارج نمود و از طریق واردات در مقابل صادرات، ارز صادرکنندگان

محصولات کشاورزی به واردکنندگان گروه کالایی وارداتی ردیف ۲۳ تا ۲۷ اختصاص داد. این تقسیم بندی می تواند برای سایر گروه های کالایی نیز انجام شود.

آن دسته از کالاهای وارداتی که در اولویت های بعدی -از منظر لوکس بودن و تراز بودن- قرار می گیرند و امکان تراز شدن با گروه های کالاهای صادراتی ندارند، ارز خود را در سامانه نیما و از طریق خرید ارز حاصل از صادرات محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی تأمین می نمایند.

در این مدل بر خلاف مدل موجود، واردات در مقابل صادرات به سازوکار اصلی ایفای تعهد ارزی و سامانه نیما به بازار دوم و محلی برای مبادله ارز حاصل از صادرات محصولات پتروشیمی، معدنی، فولادی و فرآورده های نفتی با سایر کالاهای وارداتی با نرخ کمتر تبدیل خواهد شد. همچنین با اجرای این مدل می توانیم شاهد کاهش مفاسد و دلالی در فرایند پیمان سپاری ارزی، کاهش فشار در بازار نیما و مدیریت واردات بر اساس نیازهای واقعی کشور باشیم.

فهرست منابع

- امیرفخریان، محمدعلی (۱۳۹۹)، ایفای تعهدات ارزی و سامانه نیما، وزارت صنعت، معدن و تجارت و اتاق بازرگانی صنایع، معدن و کشاورزی خراسان رضوی.
- شیرجیان، محمد و نجفی جزه، حامد و نبی زاده، علی حسین (۱۳۹۵)، نظام ارزی مقاوم در برابر تهدیدات خارجی، چاپ اول، سازمان پدافند غیر عامل کشور.
- مروی، علی و نوروزی، سعید و عباسیان، سعید (۱۴۰۰)، آسیب شناسی بسته دولت برای بازگشت ارز صادرات و پیشنهادات اصلاحی، گزارش پژوهشی اندیشکده کسب و کار شریف به سفارش اتاق بازرگانی، صنایع، معدن و کشاورزی تهران.
- موسوی، سید محمد رضا (۱۴۰۰)، بررسی مسائل و موانع مبادلات ارزی در تجارت با کشورهای منطقه، گزارش پژوهشی اندیشکده اقتصاد مقاومتی.
- نصراللهی، محمد و مهرگان، نادر و نجارزاده، رضا و یآوری، کاظم (۱۳۹۶)، طراحی یک سیستم هشدار زودهنگام بحرانهای ارزی در ایران: رویکرد رگرسیون لجستیک، فصلنامه تحقیقات اقتصادی، دوره ۵۲، شماره ۱.
- مصوبه هیئت وزیران در مورد سیاست های جدید ارزی، ۱۳۹۷/۱/۲۲
- ابلاغیه معاون اول رئیس جمهور در مورد سازوکار پیمان سپاری ارزی، ۱۳۹۷/۲/۲
- مصوبه وزارت صنعت، معدن و تجارت در مورد اولویت بندی کالاهای وارداتی، ۱۳۹۷/۳/۱۳
- مصوبه هیئت وزیران در خصوص اقدام بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نسبت به تأمین ارز کالاهای فهرست گروه یک (شامل کالاهای اساسی، ضروری، دارو و ملزومات و تجهیزات پزشکی)، ۱۳۹۷/۵/۱۶
- مصوبه شورای عالی هماهنگی اقتصادی سران قوا در مورد سیاستگذاری ارزی، ۱۳۹۷/۷/۱۰

- مصوبه بانک مرکزی در مورد سازوکار بازگشت ارزهای صادراتی، ۱۳۹۷/۸/۲۷
- بسته سیاستی بانک مرکزی در مورد نحوه برگشت ارز حاصل از صادرات در سال ۱۳۹۸، ۱۳۹۸/۳/۱
- بسته سیاستی برگشت ارز حاصل از صادرات در سال ۱۳۹۹، ۱۳۹۹/۴/۲۲
- بسته سیاستی برگشت ارز حاصل از صادرات سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۰، ۱۴۰۰/۱/۲۵
- آمار صادرات و واردات سال ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ از پایگاه اطلاع رسانی سازمان توسعه تجارت به نشانی

www.tpo.ir